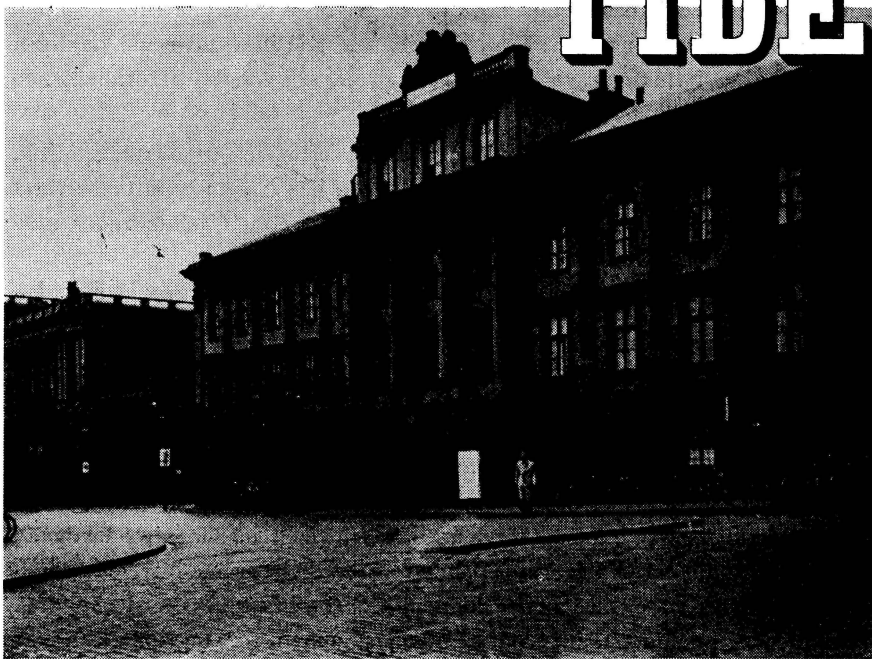

Utrikesdepartementet;
i bakgrunden Riksdagen

Tryckfrihetspolitikens skärpning

Då regeringen efter krigsutbrottet genomförde eller genomdrev begränsningar av tryckfriheten, riktades häremot skarp kritik i denna tidskrift liksom i den offentliga debatten överhuvud. De då uttryckta farhågorna ha i viktiga hänseenden icke besannats. En ytterligare skärpning av tryckfrihetspolitiken har visserligen successivt kommit till stånd, men den har ej gått så långt som man fruktade. Framför allt har den möjlighet till censur, som 1941 års grundlagsändringar skapade, icke utnyttjats. Fortfarande förekommer inom en stor del av den svenska pressen en klar, om också försiktig kritik av främmande makters politik, särskilt i vad den gäller våra nordiska grannländer. Den anda av självuppgivelse, som fruktades bli en följd av restriktioner och eftergifter, har icke framträtt. Sannolikt är den svenska opinionen, under intrycket av den genomförda upprustningen och av händelserna ute i världen, mera beslutsam och mera hoppfull i sin försvarsvilja än tidigare. Då regeringen stundom påstås ha

undertryckt tryckfriheten, innehålla dessa angrepp, vad den inre debatten angår, sin egen dementi; vad utrikesdebatten beträffar jävas de dagligen av innehållet i tidningar, som representera en utbredd eller förhärskande uppfattning.

Det sagda innebär ingen hyllning av regeringens tryckfrihetspolitik. Denna politik inger fortfarande oro och ovilja hos många, som oreserverat ansluta sig till regeringens neutralitetslinje, och efterföljande rader avse att framhålla och motivera dessa känslor.

Antalet ingripanden har oavslått ökat, detta måste vara grundvalen för alla resonemang. Enligt en nyligen given redogörelse (Svensk Juristtidning maj 1942) har konfiskation utan rättegång — praktiskt taget alltid enligt TF 3: 9 — fr. o. m. september 1939 t. o. m. 24 april 1942 ägt rum i 233 fall. Av dessa kommo 17 på det första krigsåret (t. o. m. 31 aug. 1940), 64 på det andra och 152 på de åtta första månaderna av det tredje krigsåret. Detta innebär dels en väldig ökning av konfiskationerna år för år och praktiskt taget månad för månad, dels, vilket måhända är viktigare, att den normala formen för ingripande mot tryckalster har blivit ett administrativt förfarande, medan det judiciella förfarandet med sina särskilda garantier skjutits åt sidan. Själva utgångspunkten för ingripandena har varit det stadgande i tryckfrihetsförordningen, enligt vilket konfiskation utan rättegång kan äga rum, då missförstånd med främmande makt sig yppat, d. v. s. den stora massan av ingrepp har ägt rum på grund av att en utländsk regering av den svenska regeringen krävt ett ingrepp; på eget initiativ kunna de svenska statsmakterna ej handla enligt TF 3: 9 och de ha endast i ett fåtal fall begagnat sin möjlighet att besluta åtal enligt andra grundlagsparagrafer.

Av den återopade redogörelsen framgår också, att konfiskationerna alldeles övervägande gällt tidningar och skrifter, vilkas uttalanden eller framställningar varit misshagliga för Tyskland. Endast i omkring en tiondel av fallen har beslagtagandet skett på grund av att annan utländsk makt yppat missnöje.

Dessa förhållanden måste uppenbarligen i och för sig väcka kritik och oro. Deras innebörd är, att regeringens ingrepp alldeles övervägande ske på initiativ av en viss främmande makt och i dennas intresse. Oliksförmighet föreligger i två hänseenden. Å ena sidan intar Tyskland en annan ställning än andra främmande makter. Å andra sidan intar Tyskland en förmånlig position även i förhållande till Sverige. Sådana angrepp, som beivras när det gäller Tyskland, äro tillåtna när det gäller vårt eget lands styrelsesätt och förhållanden. Den mest gynnade nationen i svensk tryckfrihetspolitik är icke Sverige, utan Tyskland.

Vilka synpunkter anföras, eller kunna till äventyrs anföras, till förklaring och försvar av detta läge? I fråga om den allmänna ökningen av konfiskationer skulle möjligen kunna hävdas, att de svenska tidningarna blivit mera oneutrala än tidigare. I stort sett är emellertid, som var och en vet, detta icke fallet; pressen har i det hela blivit alltmera försiktig och återhållsam. Ett undantag utgör endast kommunist- och nazistpressen så till vida, som den sedan juni 1941 delvis riktat sina angrepp mot andra håll än tidigare; numera angripa kommunisterna Tyskland i stället för England, medan nazisterna angripa Ryssland jämte de anglosaxiska staterna. I sina smädelser mot den svenska regimen mötas fortfarande de båda utländska parterna, även om kommunisterna för tillfället söka blanda sig med försvararna av den svenska friheten.

Att ingripandena till Tysklands förmån äro de ojämförligt talrikaste, beror utan tvivel till någon del på att framställningar rörande tysk politik icke äga motsvarighet i fråga om vissa andra länder. Vi ha, exempelvis, i pressen sett skildringar av tyska grymheter i Norge och ryska i Baltikum — och särskilt i fråga om de förra har regeringen inskridit — men några redogörelser för engelska grymheter på Island ha icke funnits att beivra. Det bör också erinras, att det officiella tyska förhållandet av hårdhet och hänsynslöshet, liksom de officiella tyska uppgifterna om den förda politiken i främmande länder, skapat en bakgrund för uppgifter om tyska övergrepp och grymheter, som saknats i fråga om de anglosaxiska länderna. Då en statsledning systematiskt förkunnat våld och undertryckning, har det för många varit svårt att förstå, att den icke tillåter andra att erinra om den praktiska tillämpningen av denna förkunnelse. Allt detta har emellertid jämförelsevis liten betydelse i detta sammanhang. Det står utom tvivel, och har gång efter annan antytts av de svenska myndigheterna, att den berörda olikformigheten huvudsakligen beror på att den tyska regeringen begärt svenska ingripanden, anlitat den i TF 3:9 givna möjligheten, i helt annan omfattning än andra regeringar. Endast Tyskland har mera systematiskt sökt dirigera svensk presspolitik.

Att svenska förhållanden obeivrat kunna kritiseras på annat sätt än tyska, sammanhänger med att regeringen velat hålla svensk inrikespolitik utanför restriktionerna, möjligen också med att den här saknar en möjlighet till ingripande av samma art, som beträffande utlandet ges i TF 3:9. En sak är likväl att bevara en fri inrikespolitisk debatt, en annan att tillåta lögner och smädelser, avsedda att undergräva den svenska frihetsviljan till tjänst för främmande makter. Frågan kvarstår, varför regeringen här så sällan ingripit med åtal och varför den icke, om den anser sina maktmedel otillräckliga, begär utsträckta befogenheter. Denna synpunkt ägde ringa räck-

vidd, då konfiskationerna på utländsk begäran voro rena undantagsfall; den blir väsentlig, då dessa konfiskationer tendera att bli det dominerande draget i svensk presspolitik.

Uttalanden och åtgärder under senare tid tyda icke på att regeringen har förståelse för de farhågor, som många känna inför den berörda utvecklingen. Snarare ge de vid handen, att den restriktiva politik, som igångsattes under så stora beklaganden och med så många reservationer, bedrivs alltmera på en gång energiskt och bekymmerslöst.

I interpellationsdebatten den 21 mars rörande den kända masskonfiskationen av tidningar och tidskrifter yttrade justitieministern, att TF 3:9 hade använts och kunde användas även i sådana fall, då främmande makt icke gjort uttrycklig anmälan rörande ett tryckalster, men man på grund av tidigare anmälningar i samma fråga kunde presumera, att vederbörande artikel eller skrift förorsakat "missförstånd". Alltså, den svenska regeringen är beredd att konfiskera en tidning, trots att från utlandet ännu icke kommit en protest, då en sådan protest på grund av tidigare erfarenheter antas vara att vänta. Huruvida denna tolkning är juridiskt hållbar skall här ej diskuteras. Det egendomliga ligger främst däri, att justitieministern vill begagna den möjlighet, som här eventuellt kan påstås föreligga. I samma tal anförde ministern, att en protest från "främmande makt" kunde komma regeringen tillhanda med utomordentlig snabbhet; det vore ju tillräckligt med ett par telefonsamtal mellan Stockholm och "en främmande huvudstad" eller rent av med en direkt framställning från "en främmande legation". Ehuru sålunda blott några timmar krävas för att de villkor, som TF 3:9 närmast synes uppställa för en konfiskation, skola uppfyllas, anser sig justitieministern böra handla i förväg. Kan detta verkligen vara politiskt nödvändigt? Är trycket utifrån så hårt, att önskningarna måste uppfyllas, innan de uttalas? Uppstår missnöje i det främmande landet icke blott då dess direktiv icke följas, utan även därför att de överhuvud behöva framläggas? En tjänstvillighet av denna art synes blott kunna öka anspråken hos den betjänade; ett mindre ivrigt tillmötesgående lär icke gärna kunna upptas som en ovänlighet.

I samma debatt försvarade justitieministern masskonfiskationen av artiklar "med detaljerade uppgifter rörande grymheter i norska fängelser och koncentrationsläger". Det vore nödvändigt att sätta en gräns för publicerandet av skräckskildringar riktade mot en krigförande part; genom dylika skildringar upphetsades sinnena i vårt land och våra förbindelser utåt försämrades. Det skall icke förnekas, att inskridanden i berörda fall kunna vara motiverade; att här i ord uppdraga någon rimlig gräns synes vara omöjligt. Men det bör fastslås, att regeringen med sina ingripanden

mot framställningar av grymheter gått längre än av tidigare uttalanden från auktoritativt håll kunde väntas. Till en början beivrades endast smädliga och kränkande uttryck. Ännu i oktober 1941 förklarade justitieministern, att TF 3:9 kunde bringas i tillämpning bl. a. beträffande "uppgifter om ogärningar, om vilkas trovärdighet man själv är ur kritisk synpunkt tveksam samt förutsägelser om fruktansvärda grymheter, som någon av de krigförande antas komma att begå". Nu synes den här antydda begränsningen vara bortfallen; även ostridigt riktiga uppgifter, vilkas publicering väcker reaktion hos en främmande makt, kunna leda till konfiskation. Om denna utvidgningstendens fullföljes, kommer den svenska allmänheten att undanhållas ett sakligt upplysningsmaterial av central betydelse. Att den svenska opinionen, såsom i debatten framhölls, icke kan hindra grymheterna, är intet skäl för deras hemlighållande. Med samma motivering skulle svenskarna kunna hållas i okunnighet om det mesta som sker ute i världen. Och man kan aldrig bestrida möjligheten av att opinionen inom vårt folk kan i någon mån verka återhållande på förtryckaren eller åtminstone innebära ett stöd för de förtryckta. Vad angår stämningen inom Sverige vid underrättelserna om det som skett i Norge har antytts, att en indignation utan handling är billig. Man bör dock komma ihåg både att protesten är en handling och att en vanmäktig indignation är bättre än ett likgiltigt betraktande, även om detta höljer sig i "realismens" mantel.

En liknande tendens till mera restriktiv presspolitik kommer till uttryck i de på sista tiden diskuterade anvisningarna från Informationsstyrelsen och Pressnämnden, där det bl. a. heter: "Sarkasmer, ironiska och sårande uttryck samt insinuanta vändningar måste obetingat undvikas". För två år sedan, då de första ingripandena gjordes med anledning av smädliga uttalanden om främmande makter eller statschefer, anfördes icke sällan i debatten, att de svenska pressmännen måste lära sig att "skriva mellan raderna", att klargöra sin mening utan att direkt uttala den. De vapen, som här stå till buds, äro främst ironin och de insinuanta vändningarna. Tolkas anvisningen efter orden, få nu icke heller dessa medel — kända från enväldsregimer och diktaturer — begagnas. Får man icke öppet uttrycka sin åsikt, icke antyda den i omskrivningar och icke relatera fakta, som äro ägnade att utan varje värderande uttalande verka upprörande — då är tryckfriheten i allvarlig fara.

I anslutning till universitetskansler Undéns yttrande i den berörda debatten bör också betonas, att restriktionerna i fråga om tryckfriheten förete en naturlig acceleration, därför att regeringen kommer att inför utlandet alltmera framstå som ansvarig för svenska opinionens yttringar. För varje inskränkning regeringen beslutar eller genomdriver, vidgar den ramen för

de åtgärder, som främmande makter kunna begära till skydd för sina intressen. Den allmänna opinionen måste därför stödja regeringens principiella önskan att upprätthålla tryckfriheten genom att i det konkreta fallet reagera mot dess ingripanden.

Till känslan av att statsmakterna icke ha förståelse för den kritiska opinionen i dessa frågor bidrar utan tvivel justitieministerns uppträdande i debatten kring desamma. Statsrådet Westmans framträdande har ett drag av intelligens och elegans; hans brist på talarförmåga i mera egentlig mening ger — mot bakgrunden av de allmänna fraser, som alltid flöda i en diskussion av detta slag — ett intryck av kyla och distinktion. Men alltför ofta ha hans anföranden — liksom utrikesministerns — en prägelse, som kanske bäst karakteriseras av att åhöraren tvekar om det är fråga om oförberedhet, trötthet eller nonchalans. Man undrar, om denna brist på energi och fasthet i uppträdandet är för handen endast då det gäller försvar och förklaringar inför den svenska publiken.

Svenskarna uppmanas av sina ledare att villigt bringa de offer, som nu äro nödvändiga, och att vara beredda till alla offer, om det yttersta provet ställes. Med samma kraft uppmanas de till försiktighet, återhållsamhet, en beräknande och reserverad hållning. På en gång krävas passion och behärskning, iver och lugn. Denna spänning är i viss mån nödvändig, ett bundet patos är bakgrunden till en politik, som vill bevara freden men också förmågan att strida. Men detta spända stämningsläge är ömtåligt. Det utsättes för farliga påfrestningar, då den sakliga upplysningen begränsas eller undanhålles, då man vädjar till offerviljan utan att visa tilltro till omdömet. Regeringen synes, att döma av senare tids händelser, icke ha tillräcklig känsla för denna fara. Uttalandena rörande tryckfriheten, de oklara och delvis vilseledande meddelandena, som givits om överflygningarna, den tydliga benägenheten att ersätta faktiska uppgifter med myndiga och en smula salvelsefulla uppmaningar till lugn — allt detta har skapat en känsla av osäkerhet, som i längden försvagar regeringens auktoritet.

Herbert Tingsten